

Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 2. Листи діячів культури до Д.І.Яворницького. – Дніпропетровськ, 1999. – 460 с.

Представляючи науковій громадськості збірник великої епістолярної спадщини видатного українського історика запорозького козацтва академіка Д.І.Яворницького (1855–1940) – листи діячів культури (письменників, поетів, акторів, режисерів та ін.), необхідно відразу наголосити, що він є продовженням реалізації програми публікації епістолярної спадщини видатного історика, який тривалий час (1902–1933) був директором Дніпропетровського історичного музею. Перший випуск¹ епістолярію вченого, до якого ввійшло 800 листів представників різних галузей наук і передової громадськості до Дмитра Івановича Яворницького, це тільки частина із тих 6000 одиниць зберігання даного типу джерел, які перебувають у фондах Дніпропетровського державного історичного музею².

За останні роки вітчизняна археографічна наука поповнилася десятками видань, які представляють собою публікацію епістолярних комплексів видатних вітчизняних учених. Однак, як не сумно констатувати, серед них не так уже й багато таких, які б містили листування українських істориків та їх адресатів. Тут немає потреби переконувати науковців стосовно того, яке велике значення має особисте листування відомих представників науки, що дають різнопланову інформацію стосовно ідейних позицій служителів музи Клію, передачі ними в листах до колег, однодумців, визначних громадських діячів своїх поглядів на перебіг подій, сучасниками яких вони стали, на факти з минулого, що привернули їх особливу увагу, або на історію та її складові взагалі. Чим вищим був інтелект, коло інтересів, захоплені особи, чим значніше місце посідала вона у суспільному житті, чим більше віддавала снаги й хисту для правдивого і всебічного висвітлення кардинальних проблем у галузі історичних знань, тим цікавіші й змістовніші її листи. Вони сповнені роздумами, які в ряді випадків так і залишилися неоприлюдненими на сторінках їх праць із багатьох на те причин. У них висвітлюється все те, чим жило суспільство, чим було сповнене творче життя та діяльність учених на крутих зламах історичного буття.

Особливо привертають увагу листи-відповіді на листи-звернення, листи-відгуки на праці, що вийшли друком. У даному випадку дослідники життя і творчості видатних осіб мають змогу відчутти ту адекватну реакцію, яку справили на адресатів рядки з роздумів їх визначних сучасників. Обмін думками у листах – неодмінна складова їх змісту. Листи, як документи особистого походження, чи не якнайкраще характеризують їх авторів у плані реакції на появу визначних історичних та літературних творів, публікацій у часописах та іншій періодиці.

У рецензований збірник увійшли листи, надіслані Д.І.Яворницькому діячами української та російської культури, переважно письменниками, поетами, драматургами, публіцистами, журналістами, а також видавцями і редакторами періодичних видань.

Творчість Д.І.Яворницького відзначається широтою дослідницьких інтересів. Це, закономірно, завжди викликало у вчених пильну увагу до його різнопланових наукових надбань. Достатньо звернутися навіть до бібліографії праць тих дослідників, які тією чи іншою мірою тільки в останнє десятиліття вивчали окремі складові великої творчої спадщини Дмитра Івановича, щоб переконатись у постійному незгасаючому інтересі до його творчості³. Укладачі у кінці рецензованої праці (і це заслуговує схвалення) подали великий список літератури, який свідчить про залучення і використання ними у роботі значного наукового доробку українських учених, присвяченого творчості видатного історика.

Оскільки творчість Д.І.Яворницького позначена широтою дослідницьких напрямів, то у його науковому доробку, крім значної кількості історичних⁴ та архео-

логічних⁵ творів, праць із музейної справи⁶ й організації діяльності історичних товариств⁷, краєзнавства⁸, археографії, етнографії, фольклору, є вражаючий список художніх творів, завдяки яким він був добре знаний сучасниками, як талановитий популяризатор історії українського народу, передусім історії запорізького козацтва. Обдарований талантом прозаїка і поета, Дмитро Іванович залишив нащадкам у спадщину низку художніх творів – повісті "Наша доля – Божа воля" (1901), автобіографічний роман "За чужий гріх" (1097), "Де люди там і лихо" (1911), "Поміж панами" (1911). Серед його оповідань слід виділити "Русалчине озеро" (1909), "Драний хутір" (1910), збірку поезій "Вечірні зорі" (1910) та публікації віршів у періодиці.

Д.І.Яворницький любив повторювати: "Ми – археологи-поети", "Ми – історики-маляри"⁹, що чи не найкраще говорить про його життєву позицію: змалювати минувшину таким чином, щоб вона була схожа на правдиве, реалістичне полотно, побачивши яке, тобто прочитавши історичний твір, читач немов би став свідком подій, про які йдеться. Тож художні твори Д.І.Яворницького стали закономірним продовженням його історичних дослідницьких, фундаментальних праць, які вражають нас і досі не тільки чудовим стилем викладу думок, а й широкомасштабністю наукової палітри автора, прагненням залучити якомога більше документів.

Усі художні твори Д.І.Яворницького публікувалися в численних часописах, ("Киевская старина", "Дніпрові хвилі", "Рада" та ін.) і відразу ставали відомими українській інтелігенції, широкому загалу студентства, молоді. Чи не цим можна пояснити ту багатющу кореспонденцію, яка лягала на стіл ученого? Письменники і поети, громадські діячі, науковці – представники гуманітарних і природничих наук, бібліотекарі і лікарі – всіх не перелічити!

За час перебування у Петербурзі Д.І.Яворницький зумів у своєму помешканні організувати т. з. "суботки", на які сходилися не тільки українці, які жили там, а й усі, хто приїздив до "Північної Пальмири". Тож жаданими гостями і бажаними співрозмовниками ставали корифеї українського театру – М.Л.Кропивницький, П.Саксаганський, М.Заньковецька (Адасовська). Із українцями, які проживали у Москві, Яворницький не тільки листувався, а й приїздив до них.

На вечорах у Д.І.Тихомирова, російського педагога й освітнього діяча, (відвідини "гостинної хатини"), який у листах до Д.І.Яворницького завжди звертався не інакше, як "дорогий милий друг", останній познайомився з видатними російськими письменниками І.Бунінім, М.Телешовим, В. Вересаєвим, І.Белоусовим. Саме М.Телешов у спогадах відзначив особливості "суботніх" петербурзьких вечорів Дмитра Івановича, оскільки "в пам'яті залишився один професор – Яворницький Дмитро Іванович, правовірний українець із веселими запорозькими оповіданнями, який завжди цікаво і весело розповідав про Запорожжя і запорожців"¹⁰. Особливо близько Дмитро Іванович затоваришував у Москві і з Володимиром Олексієвичем Гіляровським, "дядьком Гіляєм", знаним російським письменником і журналістом, про що свідчать його численні листи у рецензованій книзі (№ 148–184. – С. 121–136).

Московські друзі академіка, українські живописці С.Васильківський і М.Самокиш 1900 р. спільно з Д.І.Яворницьким, який прислужився їм своїми унікальними знаннями як етнограф та історик, створили й видали чудовий альбом "Из украинской старины", що став знаковою подією в культурному житті України на початку ХХ ст.

Кожна з підбірок листів до Д.І.Яворницького, вміщена у рецензованій книзі за українською абеткою початкових літер кореспондентів, розповідає не тільки про приязні стосунки дописувачів з обох сторін, а й розкриває щедрі душевні риси обдарованої людини, яка не могла залишатися осторонь питань, що торкалися не тільки історії, а й широкого кола проблем суспільства.

Співпраця з однодумцями, для яких авторитет Д.І.Яворницького був дуже високим, у катеринославський період життя вченого дала рясні плоди. Саме завдяки клопотанню Дмитра Івановича товариство "Просвіта" отримало дозвіл на святкування у 1914 р. 100-річчя від дня народження Т.Шевченка. У виданому 2-му випуску епістолярію знаходимо листи просвітян із проханням прочитати лекції для громади про козаків. Це не тільки листи від діячів із Катеринослава – Є.Вирового, І.Рудичева, К.Котова, Т.Сулими-Бичихина, І.Труби, Н.Дорошенко та ін., а й від просвітянських діячів Кубані, що свідчить про широту географії листування.

Окремої уваги заслуговує розповідь про працю Д.І.Яворницького з відродження діяльності, а насправді – фактичного створення історичного музею ім. О.Поля. Він став наочним свідченням велетенської організаційно-наукової праці Громадянина з великої літери, що невтомно пропагував українську історію та культуру, збирав по світах крихти того, що залишили нам у спадок славні предки. Чого тільки варті безцінні слова з листів до Дмитра Івановича, в яких ідеться про прагнення людей різних прошарків суспільства, які намагалися долучити свою частку до великої справи! Про значення музею, розуміння сучасниками його цінності дізнаємося з листів акторки Н.Дорошенко, архівіста С.Л.Дроздова, який свої враження від експозиції виклав у листі до Дмитра Івановича, констатує наявність "дорогоцінного музейного скарбу"..., що зібрав вчений "на протязі довгих років [своєї] корисної для української людності праці" (виділення наше. – Авт.).

А сільський учитель і письменник, збирач і колекціонер української старовини Андрій Вержбицький писав до Д.І.Яворницького 1905 р.: "Знаючи трошки Вас, а більше ту енергію, з якою Ви одшукуєте та збираєте шматочки нашої старовини, хочеться допомогти Вам". Листів такого змісту у даному виданні чимало.

Дописувачами Д.І.Яворницького свого часу стали Остап Вишня, Микола Вороний (український поет, театрознавець, перекладач, актор, культурно-громадський діяч), батько українського театру М.Л.Кропивницький (чудовий драматичний актор, режисер, композитор), письменниця, фольклорист, етнограф, член-кореспондент АН УРСР О.П.Косач (Олена Пчілка, мати Лесі Українки), народний артист СРСР і Герой Праці П.К.Саксаганський (Тобілевич – брат І.Карпенка-Карого, М.Садовського, М.Садовської), українська письменниця і громадська діячка Л.М.Старицька-Черняхівська та багато ін.

Ми навіть не беремося окреслити коло проблем, які порушені в 457-ми листах, оприлюднених дніпропетровськими науковцями. Це вже справа тих, хто отримав, дякуючи цьому та попередньому виданню, можливість користуватися унікальними джерелами особистого походження.

І нині, коли Україна відзначає 150-річчя від дня народження Д.І.Яворницького, науковій громадськості варто нагадати про безцінні скарби зі спадщини видатного вченого, що дають нам можливість зазирнути за "лаштунки років", перебіг яких безжально віддаляє нас від тих, хто свого часу працював, докладав багато зусиль для того, щоб ми не забули українських вольностей козацьких і врешті збудували свою незалежну державу.

Наостанку ще раз необхідно подякувати нашим колегам-історикам із музею, упорядникам епістолярної спадщини Д.І.Яворницького і побажати, щоб і надалі наукова громадськість отримувала від них такі потрібні, на високому науковому рівні створені, належно археографічно оформлені праці з документами унікального значення.

¹ Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 1: Листи вчених до Д.І.Яворницького / Упоряд.: С.В.Абросимова, А.І.Перкова, О.В.Піцик, Н.Г.Чередник. – Дніпропетровськ, 1997. – 888 с.

² Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького: Каталог музейної колекції / Укладачі: С.В.Абросимова, А.І.Перкова, О.В.Піщак, А.С.Журба. – Дніпропетровськ, 1992. – 221 с.

³ Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 2. Листи діячів культури до Д.І.Яворницького / Упоряд.: С.В.Абросимова, Н.Є.Василенко, А.І.Перкова та ін.: Вступ. ст. С.В.Абросимової. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 449–458.

⁴ *Швидько Г.К.* Д.І.Яворницький і дослідження історії України в Катеринославському ІНО // З минулого Подніпров'я. – Дніпропетровськ, 1995. – С. 33–36; *Шаповал І.* Козацький батько: Образ Д.І.Яворницького у спогадах письменників, діячів культури і науки. – Кривий Ріг, 1998; *Двірна К.П.* Сучасні проблеми історіографічної дослідженості Д.І.Яворницького // Регіональне і загальне в історії. – Дніпропетровськ, 1995.

⁵ *Ковальова І.Ф.* Внесок Д.І.Яворницького у розвиток археології України // Регіональне і загальне в історії. – Дніпропетровськ, 1995. – С. 39–41.

⁶ *Кондратьєва І.Ю.* Д.І.Яворницький як фундатор Катеринославського історичного музею // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Дніпропетровськ, 1997. – Вип. 1. – С. 511–516.

⁷ *Савчук В.С.* Д.І.Яворницький і Катеринославське наукове товариство // Загальне і регіональне в історії. – Дніпропетровськ, 1995. – С. 6–8.

⁸ *Фумарова О.М.* Краєзнавча діяльність Д.І.Яворницького // Проблеми музейництва та історичного краєзнавства: Наук. конф. – Харків, 1993. – С. 64–74.

⁹ Див.: *Єфремов П.* Письменник – колорист // Записки іст.-філолог. відділу УАН. – 1927. – Т. XII. – С. 213–230; *Скупейко Л.І.* Художня спадщина Д.І.Яворницького: Проблеми вивчення // Вчений – подвижник. – Дніпропетровськ, 1995. – С. 52–54; *Василенко Н.Є.* Художнє відображення історичного минулого України в наукових дослідженнях та літературних творах Д.І.Яворницького // Література й історія: Тези Всеук. наук.-прак. конф. – Запоріжжя, 1993. – С. 89–91.

¹⁰ Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 2. – С. 4.

М.Ф.Дмитрієнко (Київ)